

Dostupné bývanie ako ideologické rozhranie verejných a privátnych záujmov v plánovaní mesta*

PETER SZALAY – MÁRIA TOPOLČANSKÁ

Kľúčové slová: cenovo dostupné bývanie, mestské verejné bývanie, moderný projekt sídlisk, súčasné stratégie plánovania mesta

„Peniaze, čo vložíme do bývania, sú poistením proti bolševizmu a revolúcii.“¹

Lloyd George, premiér Británie v rokoch 1916 – 1922

„Architektúra ako ideológia plánu je zničená realitou plánu, keď sa potlačením utópie z plánu stáva len operatívny mechanizmus.“²

Manfredo Tafuri, taliansky teoretik architektúry, 1969

Aj keď kurikulá škôl architektúry v strednej a východnej Európe doteraz ponúkajú v porovnaní so západnými univerzitami vzdelanie skôr fyzického mestského plánovania ako humanitného odboru, fenomén problému masového bývania je dodnes predmetom výskumov na poli humanitných vied práve pre krehké prepojenie so sférou ľudských práv a politiky. Bývanie pre občanov bolo historicky kľúčovou témou politickej propagandy tak ľavicových, ako aj pravicových vlád a magistrátov miest. Počas studenej vojny reagoval „Západ“ a „Východ“ na masový dopyt po bývaní zhodne. Naprieč Európou plynulo pokračoval rozvoj moderného projektu sídlisk, nadväzujúc na predvojnové manifesty moderného hnutia. Tento paradox jednoducho vzišiel z obrovského dopytu po novom bývaní na oboch stranách Európy a z kľúčovej úlohy štátov pri jeho zabezpečovaní, a to rovnako v prípade tzv. štátov blahobytu (*welfare state*) demokratickeho bloku aj totalitných štátov sovietskeho bloku. Právo na dôstojný prístup k bývaní pre občanov v celom spektre spoločnosti (idealisticky zakotvený v ústavách) je dodnes

---

* Text vznikol v rámci výskumného projektu Diferencovaná typológia modernizmu: teoretický základ pre údržbu a obnovu diel modernej architektúry financovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy číslo APVV-0375-10.

¹ „The money we are going to spend on housing is an insurance against Bolshevism and Revolution,“ citované podľa PORTER Roy. London : A Social History. London : Penguin, 2000.

² „Architecture as ideology of the plan is swept away by the reality of the plan when, the level of utopia having been superseded, the plan becomes an operative mechanism.“ Citát z eseje TAFURI, Manfredo. *Toward a Critique of Architectural Ideology*. In HAYS, Michael (ed.) *Architecture Theory since 1968*. Cambridge; London : MIT Press, 1998.

predmetom zložitého nachádzania prieniku politickej odvahy, odbornej erudovanosti a spoločenského konsenzu aj v podmienkach súčasnej Európy.

Smrť ideológie modernizmu

Dátum 22. apríla 1972 označil uznávaný britský teoretik architektúry Charles Jencks ako „deň smrti modernej architektúry.“³ V tento deň bol totiž po celých Spojených štátoch amerických vysielaný priamy televízny prenos z búrania sídliska Pruitt-Igoe v meste St. Louis.⁴ V medzinárodnom architektonickom diskurze sa zbúranie rozsiahleho sídliska necelých 20 rokov od jeho výstavby vžilo ako symbol zlyhania hlavnej agendy moderného projektu – cenovo dostupného bývania. Sociálne a ekonomické problémy obyvateľov Pruitt-Igoe viedli k takému zásadnému poškodeniu domov, že lokálne authority uprednostnili jeho demoláciu pred rekonštrukciou. Boli to skutočne „omyly“ moderného urbanizmu a architektúry, ktoré vyhnali obyvateľov z väčšiny 2870 bytov už niekoľko rokov pred samotným búraním? V roku 1991 na toto jednoduché vysvetlenie asanácie niekdajšej pýchy saintlouiského moderného urbanizmu výstižne poukázala Katharine Bristol, keď napísala: „Mýtus Pruitt-Igoe nielenže zveličuje vplyv architektúry na sociálne zmeny, ale maskuje fundamentálne problémy politiky sociálneho bývania.“⁵ Nástup liberálnych ekonomických a politických teórií v krajinách západného sveta v polovici 70. rokov 20. storočia bol vo veľkej miere spojený s kritikou ideológie štátu blahobytu.⁶ Architektonické zdôvodnenie demolácie sídliska tak poslúžilo politickej reprezentácii nielen ako maskovací manéver vlastného zlyhania, ale aj ako argument proti politickým odporcom.

---

³ JENCKS, Charles. *Die Sprache der Postmoderne Architektur*. Stuttgart : DVA, 1980, s. 9. Ďalšou dôležitou kritickou referenciou k posudzovaniu ideológie modernej architektúry je vyššie citovaná esej talianskeho teoretika (pôvodne praktizujúceho architekta) Manfreda Tafuriho. Už tri roky pred Jencksom, v roku 1969, Tafuri publikoval v časopise *Contrapiano* svoju esej *Per una critica dell'ideologia architettonica* (angl. preklad v HAYS 1998, s. 6-35). Podľa Michaela Haysa sa architektonická teória v polovici 70. rokov v myšlienkových prúdoch štrukturalizmu a fenomenológie militantne vzoprela proti zdedeným modelom modernistického funkcionalizmu.

⁴ Sídlisko Pruitt-Igoe, dielo architekta Minorua Yamasakiho (1912 – 1986), začali stavať v roku 1951 a bolo dokončené v roku 1955. Na 23-hektárovej ploche vzniklo 33 jedenáťposchodových doskových bytových domov s 2870 bytovými jednotkami. BRISTOL, Katharine. The Pruitt-Igoe myth. In *Journal of Architectural Education*, 1991, roč. 44, č. 3, s. 163-165.

⁵ BRISTOL 1991, s. 170. Výstavba sídliska Pruitt-Igoe bola výsledkom rozhodnutí, v ktorých sa zračí súdobá politika štátu blahobytu a súvisiaceho bytového zákona *Housing act of 1949*, ktorý okrem iného finančne podporoval odstraňovanie slumov a následnú mestskú obnovu, teda výstavbu nových bytových domov a sídlisk. Výsledky implementácie tohto zákona, ktorého cieľom mal byť „urban renewal“, však boli neskôr sociológmi a historikmi ironicky pomenované ako „Negro removal“.

⁶ V období po druhej svetovej vojne sa táto koncepcia v západnom kapitalistickom svete stala jednou z najvplyvnejších ideológií, ktoré mali priniesť všeobecný blahobyť v štáte. Prostredníctvom silnejšieho vplyvu v riadení celého štátu sa lokálne aj štátne authority snažili redukovať chudobu. RICE, James Mahmud – GOODIN Robert E. – PARPO, Antti. *The Temporal Welfare State: A Crossnational Comparison*. Levy Economics Institute Working Paper No. 449, máj 2006, s. 195-228, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.903934> (posledný náhľad 9. 5. 2014).

Obr. 1: Sídliisko Pruitt-Igoe v meste St. Louis, Missouri, USA. Zdroj: internet

Moderná architektúra a urbanizmus, zahŕňaná aj pod pojem medzinárodný štýl (*international style*),⁷ bola od konca druhej svetovej vojny do polovice 60. rokov 20. storočia všeobecne prijímanou metódou tvorby. Z dnešného pohľadu, vychádzajúc z Mannheimovho konceptu ideológie, sa stali moderné architektonické teórie totálnymi ideológiami.⁸

---

⁷ Pojem „medzinárodný štýl“ zaviedli do histórie a teórie architektúry Američania Henry-Russell Hitchcock a Philip Johnson výstavou *Mezinárodní sloh (Modern Architecture – International Exhibition)* v New Yorku roku 1932. Ich teóriu o globálnom rozšírení jednotného architektonického štýlu, ktorého „základným symbolom už nie je hutná tehla, ale otvorená škatuľa“, síce viacerí teoretici architektúry kriticky revidovali, napriek tomu nespochybnili existenciu určitého všeobecného prúdu, ktorý sa prejavil v dovedty nevídanej miere po celom svete. FRAMPTON, Kenneth. *Moderní architektura. Kritické dějiny*. Praha : Academia, 2004, s. 291.

⁸ Na koncept ideológie v architektúre a urbanizme sa v štúdii nazerá z teoretického hľadiska formulovaného Karlom Mannheimom v jeho programovej práci, v ktorej položil teoretické a metodologické základy sociológie vedenia. Pozri MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie*. Bratislava : Archa, 1991. Podľa Mannheimu je v koncepte ideológie rozhodujúce, že v nej prežívame možnosť falošného vedomia. Je to podľa neho poznatok, ktorý nám priniesla politológia, totiž, že „vládnuce skupiny môžu byť vo svojom myslení zviazané svojimi záujmami tak intenzívne na určitú situáciu, že nakoniec strácajú schopnosť vidieť určité skutočnosti, ktoré by ich mohli v ich vládnutí rušiť“ (s. 91). Mannheim vymedzuje dve koncepcie ideológie – partikulárnu

Ťažiskoví teoretici modernej architektúry a urbanizmu, Francúz Le Corbusier a Nemecký Ludwig Hilberseimer, už v medzivojnovom období definovali nutnosť založiť novú tvorbu miest a domov na exaktných vedeckých základoch. Pri navrhovaní architektúry a urbanizmu odporúčali títo pionieri moderny vychádzať nielen z tradičných technických vied, ale aj z poznatkov medicíny, sociológie či psychológie. Ich nové chápanie architektúry bolo založené na pojmoch ako hygienickosť, prísun čerstvého vzduchu, dostatok svetla a zelene, rozdelenie a segregácia funkcií v rámci bytu aj mesta, ako i segregácia dopravy. Všetky tieto idey a zásady si kľesli právo na svoju platnosť už od začiatku dvadsiateho storočia oproti schémam akademizmu a historizmu pretrvávajúceho v hľadanií ideálneho riešenia kompozície a výzdoby fasád.

O 60 rokov nato sa stali práve moderní architekti skupinou ľudí, „ktorá má monopol na výklad sveta“.⁹ Nastupujúca generácia architektov ich tvorbu vnímala ako „ochudobnenie architektonického jazyka na formálnej rovine, a dokonca i ochudobnenie na obsahovej rovine, [teda na rovine] sociálnych cieľov, pre ktoré sa vlastne stavalo“.¹⁰ Postmoderní myslitelia tak v 70. a 80. rokoch 20. storočia vo formách rozvoľneného urbanizmu, oddeľovania funkcií, masovej štandardizácie či prefabrikácie a negácie historických mestských štruktúr už dešifrovali omyly „modernistov“. V duchu Mannheimovho dialektického konfliktu ideológie a utópie tak Charles Jencks proklamovanou „smrťou modernej architektúry“ otvoril ideám postmodernizmu cestu do pragmatickej praxe, čím sa po modernizme aj tento prúd stal novou totálnou ideológiou urbanizmu a architektúry.

Modernizmus a socializmus – koexistencia ideológií

Boris Groys, pôvodom ruský teoretik literatúry a umenia, analyzoval ambíciu medzivojnových moderných umelcov a architektov ako snahu „prejsť od znázornenia sveta k jeho pretvoreniu“.¹¹ Naplnenie ideálov moderny tak Groys videl v pretváraní sveta a budovaní novej spoločnosti v „totálnom esteticko-politickom pláne“ autoritatívnej socialistickej

---

a totálnu. Sledovanie premien architektonických a urbanistických teórií je z tohto hľadiska aj sledovaním histórie konfliktov partikulárnych a totálnych ideí. Ako príklad stretu partikulárnych ideológií v architektúre možno uviesť konflikt medzi víziami zástancov vedeckého a poetického funkcionalizmu o úlohe vedy a estetiky v tvorbe modernej architektúry, ktorý v československom, ale aj medzinárodnom prostredí vrcholil v polemike medzi českým teoretikom Karlom Teigem a slávnym francúzskym architektom Le Corbusierom – teda konflikt, ktorý prebieha v rámci štýlu či generácie s rovnakým teoretickým východiskom. Naopak, podľa Mannheimu „totálny pojem ideológie kladie otázku nad celým svetovým názorom odporcu“ (s. 111). Rovnako ako sa zásadne staval proti súdobej tvorbe, ale aj všeobecne proti dovtedy vytvorenej architektúre spomínaný Le Corbusier, ktorý v roku 1925 napísal: „[M]usíme stavať na čistom pozemku. Mesto súčasnosti umiera, pretože nie je stavané podľa geometrie.“ LE CORBUSIER, Jeanneret. *City of Tomorrow and its Planning*. London : Architectural Press, 1947, s. 232. Vystihol tak pocit odporu proti celej súdobej praxi v architektúre a urbanizme, ktorý s ním zdieľala veľká časť jeho generácie, ktorá presadila nový koncept v myslení o architektúre a urbanizme, koncept modernizmu.

⁹ MANNHEIM 1991, s. 74.

¹⁰ JENCKS 1980, s. 15.

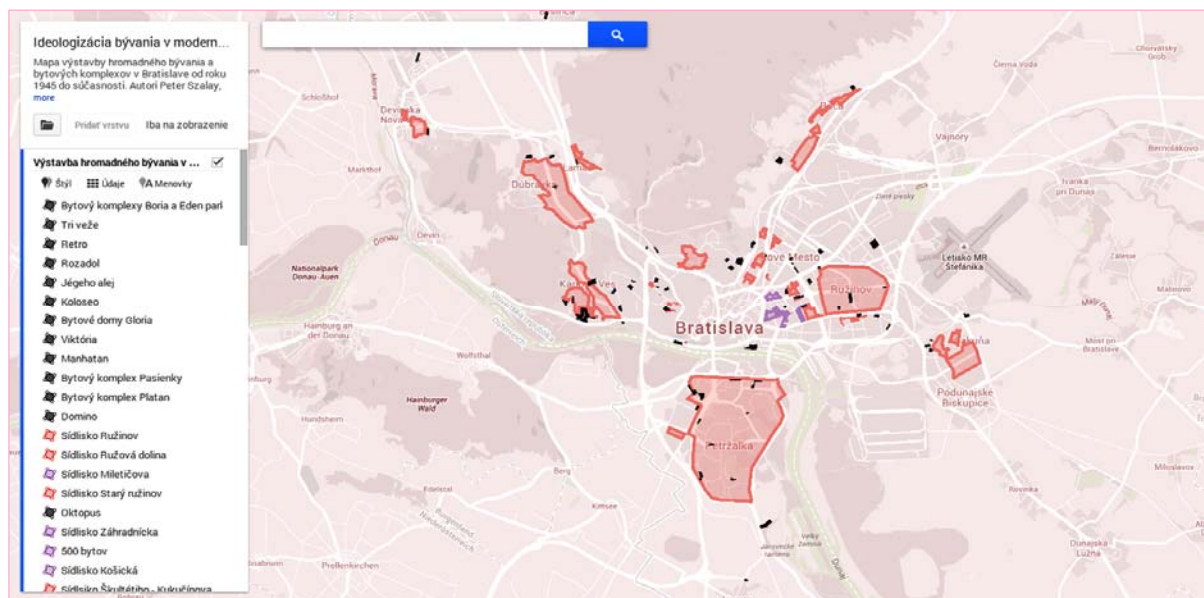
¹¹ GROYS, Boris. *Gesamtkunstwerk Stalin. Rozpolčená kultúra v Sovietském svazu*. Praha : Akademie výtvarných umění, 2010, s. 41.

politickej praxe. Kým v pluralitnom kapitalistickom svete spomínaná postmoderná kritika už na konci 60. rokov 20. storočia ovplyvnila stratégie plánovania miest a architektonickú tvorbu ako takú, v politicky relatívne stabilizovanom prostredí socialistického bloku sa odklon od modernistických koncepcií mohol prejavovať až po zmene režimu na prelome 80. a 90. rokov.

Lokálny kontext – prípad Bratislavy

Blížkosť myslenia moderných architektov s ideami socializmu sa v prostredí Československa prejavila už v medzivojnovom období. Tvorba presvedčeného socialistu, architekta Fridricha Weinwurma, je výnimočným príkladom raných snáh o výstavbu dostupného bývania na Slovensku.¹² Weinwurmova realizácia komplexu bytových domov Unitas v Bratislave bola vo veľkej miere anticipáciou princípov, ktoré sú charakteristické aj pre povojnovú masovú výstavbu sídlisk. Svedčí o tom i Weinwurmov text *Súčasná tvorba* z roku 1931, kde okrem iného píše: „Veľký nedostatok bytov a z toho vyplývajúca požiadavka, že každý človek má nárok aspoň na strechu nad hlavou, núti moderného tvorca hľadať takú formálnu reč a stavebné prvky, ktoré by pre každého boli rovnako užitočné a estetické.“¹³

Obr. 2: [Interaktívna mapa Bratislavy](#). Zobrazuje časové vrstvy hromadnej bytovej výstavby v meste od roku 1950 do súčasnosti. poznámka: fialovou farbou sú vykreslené sídliská z obdobia 50. rokov 20. storočia navrhnuté v tradicionalizujúcom koncepte socialistického realizmu, červenou farbou sú vykreslené sídliská, ktorých koncept sa formoval od konca 50 rokov 20. storočia do roku 1989, čiernou farbou sú vyznačené bytové komplexy, ktoré vznikli po roku 1989. Autori: Peter Szalay, Mária Topolčanská.

¹² Podrobnejšie MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. Unitas and Nová doba: A (Forgotten) Contribution to Politically Engaged Theories of Housing. In *Architektúra & urbanizmus*, 2012, roč. 46, č. 3 – 4, s. 140-159.

¹³ Citované podľa MORAVČÍKOVÁ, Henrieta – SZALAY, Peter – TOPOLČANSKÁ, Mária et al. *Atlas sídlisk Bratislavy*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 8.

Urbanistické rozvrhnutie blokov komplexu Unitas vychádza z potreby správneho oslne-
nia objektov, ako aj dostatočnej cirkulácie vzduchu, ktorým sa tiež podriaďuje tradičné
chápanie uličnej štruktúry. Samotné objekty majú jednoduchú hospodárnu konštrukciu
aj materiálové riešenie. Architekt tu takmer úplne upustil od snahy o výzdobu fasády,
ktorej abstraktné výtvarné pôsobenie je tvorené predovšetkým rytmom okenných otvo-
rov a pavlačí a materiálovým prevedením povrchov fasád. Ťažiskovým prvkom Wein-
wurmeho diela je riešenie dispozície skromných, ale plne vybavených bytových jedno-
tiek. Dôležitý význam pritom architekt kladol aj na kolektívne priestory pre obyvateľov
domov, ktoré mali mať nielen funkčnú úlohu, ako napríklad pracovne či spoločné zá-
hradky, ale aj spoločenskú a edukačnú úlohu, ktorú mali plniť v rámci bytového komple-
xu spoločenské kluby či materské škôlky.

Na tieto princípy nadviazali aj architekti, ktorí navrhovali povojnovú výstavbu sídlisk
v Československu. Po odsúdení chýb stalinského socialistického realizmu v architektúre
a umení politické authority stratili záujem o cenzúru formálnej stránky diel a spoľahli sa
na odborné stanoviská urbanistov a architektov, ktorí sa rýchlo preorientovali na preru-
šenú tradíciu modernizmu.¹⁴

Výstavba v duchu modernizmu sľubovala hospodárne a univerzálne riešenia základných
životných potrieb celej spoločnosti. Od polovice 50. rokov 20. storočia politické authority
v Československu ponechávali architektom relatívne voľnú ruku a rozhodovali predov-
šetkým o ekonomickom rozvrhu stavebných úloh. Potvrďuje to aj výrok architekta Jo-
zefa Chovanca, jedného z autorov najväčšieho sídliska realizovaného na Slovensku, sídlis-
ka Petržalka: „*[P]racujeme podľa technicko-hospodárskych ukazovateľov, spoločenská
požiadavka vlastne príde od investora k nám do projektového ústavu a my vlastne zostavu-
jeme spoločenské požiadavky. Keď sa nám nechce, tak ich preskakujeme, ani ich nestačíme
naformulovať, ideme rovno na objemové riešenie.*“¹⁵

Podľa štatistiky z roku 1980 bývalo na Slovensku až 76 % obyvateľov v bytovom fonde,
ktorý vznikol po roku 1945, pričom necelých 80 % týchto bytov vzniklo po roku 1960,¹⁶
t. j. boli navrhnuté v duchu modernistických koncepcií rozvoľneného urbanizmu a ma-
sovej štandardizácie. Hlavné mesto sa stalo jedným z najvýraznejších príkladov povoj-
novej urbanistickej premeny. Mesto sa radikálne rozšírilo a v roku 1990 až 90 % jeho
obyvateľov bývalo na sídliskách.

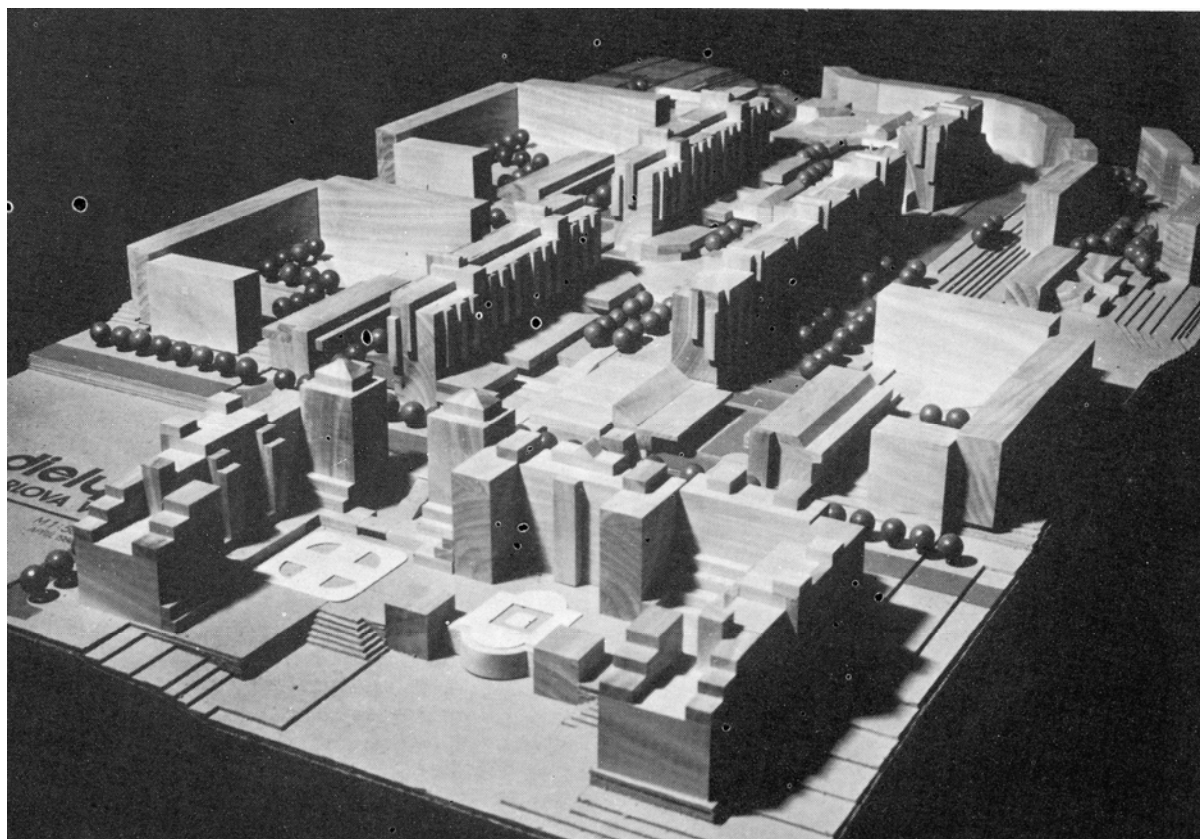
¹⁴ Silná povojnová generácia slovenských architektov tak dostala relatívne voľné ruky v koncipovaní svo-
jich architektonických projektov. Po zvrchu naordinovanom návrate k tradičnému architektonickému ja-
zyku tak mladí architekti rýchlo nadviazali na aktuálne vzory – tvorbu slávnych architektov, ako napr. Le
Corbusiera, Ludwiga Mies van der Rohe, A. P. Smithsonovcov a mnohých ďalších, ale aj na svojich učiteľov,
nestorov československého funkcionalizmu, Emila Belluša či Vladimíra Karfíka. Podrobnejšie pozri DULLA,
Matúš – MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava : Slovart, 2002.

¹⁵ Diskusia pozvaných architektov na pôde Zväzu slovenských architektov z novembra roku 1988. Pozri
Architekti na tému Petržalka. In *Projekt*, 1990, roč. 32, č. 1, s. 51.

¹⁶ Podľa MICHALOVIČ, Ivan. Humanizácia a zvýšenie kultúrnej úrovne obytného prostredia v procese in-
tenzifikácie mestských území na Slovensku. In *Projekt*, 1990, roč. 32, č. 1. s. 4-5.

Kvalita ich realizácie, ako aj konceptu nestúpala úmerne s množstvom realizovaných diel. Naopak, sídliská realizované v 70. a 80. rokoch 20. storočia vykazovali čoraz väčšie nedostatky predovšetkým vo sfére dodávateľských a stavebných firiem. Architekti, ktorí sa v 60. rokoch 20. storočia pokúšali experimentovať a hľadať nové riešenia, sa od obdobia normalizácie stávali čoraz rezistentnejšími proti novým trendom v zahraničí, ale aj tlakom zo strany mladšej generácie architektov. Túto situáciu výstižne charakterizuje práve Karl Mannheim vo svojej analýze vzťahu ideológie a utópie: „Čím viac sa intelektuáli stávajú straníckymi funkcionármi, tým viac strácajú svoju receptivitu a pružnosť, ktorou sa vyznačovali vo svojej skoršej labilnej situácii.“¹⁷ Modernistická tvorivá metóda sa od 70. rokov stala doktrínou výstavby v rámci celého Československa, totálnou ideológiou, ktorej premena prebiehala veľmi laxne.

Obr. 3: Fotografia modelu centrálného námestia Dlhých dielov Evy Grébertovej a Jozefa Slíža z roku 1987. Zdroj: Archív architektúry ÚSTARCH SAV Bratislava.

Lokálna humanizácia a intenzifikácia

Prvá komplexnejšia kritika modernistickej doktríny výstavby sídlisk prišla až v závere 80. rokov prostredníctvom samizdatového dokumentu *Bratislava nahlas*. Táto „slovenská Charta 77“ bola útokom na spoločenský systém prostredníctvom vedecky vypracovanej kritiky správy plánovania mesta a jeho životného prostredia. Jednou z ťažiskových

¹⁷ MANNHEIM 1991, s. 89.

tém uvedenej publikácie bola kritika výstavby sídlisk, ktoré autori pomenovali ako „*»rýchlené« sídliská bez mestotvorných funkcií*“.¹⁸ Analýza stavu sídlisk v publikácii *Bratislava nahlas*, ktorá bola zameraná predovšetkým na najväčšie z nich – Petržalku, vystihla dobovú nespokojnosť obyvateľov sídlisk. Výpočet problémových oblastí Petržalky je v mnohom totožný s uvádzaním problémových okruhov českých sídlisk v rozsiahlej sociologickej štúdii, ktorú niekoľko rokov pred bratislavským „manifestom“ vydal Jiří Musil.¹⁹ Ťažiskovými problémami, ktoré spomínajú obe publikácie, je formálna monotónnosť architektúry, nediferencovanosť verejného priestoru a chýbajúca mestská infraštruktúra.

Architekti a mestskí plánovači si tento problém výstavby sídlisk taktiež čoraz jasnejšie uvedomovali, čo dokazuje aj stupňujúca sa frekvencia textov v odborných časopisoch zaoberajúcich sa kritickým zhodnocovaním výstavby sídlisk v 80. rokoch 20. storočia. Zlepšenie navrhovania sídlisk, ale aj zlepšenie prostredia už existujúcich sídlisk mala priniesť stratégia takzvanaj „humanizácie“. Na jednej strane to mala byť humanizácia architektonického výrazu stavieb využitím kombinácie rôznych konštrukčných systémov, ktoré mali priniesť pestrejšiu paletu formálnych tvarov a farieb jednotlivých architektonických objektov. Na druhej strane dôležitým prvkom humanizácie sídlisk mala byť zmena ich samotného urbanistického plánovania, ktoré sa malo vracať k tradičným formám ulice a námestia. Ďalším z charakteristických prístupov, ktoré mali humanizovať modernistický koncept plánovania sídlisk, malo byť opätovné miešanie funkcií. Humanizáciu urbanistického plánu už postavených sídlisk mala riešiť takzvaná „intenzifikácia“, teda zahusťovanie existujúcich urbanistických štruktúr predovšetkým občianskou vybavenosťou. Nová zástavba mala vytvárať intímnejšie vnútroblokové priestory, ako aj spomínané uličné fronty a námestia. Architektonická teória na Slovensku postupne začala nadväzovať na postmoderné tendencie. Ako však píše Matúš Dulla a Henrieta Moravčíková v základnom diele o architektúre Slovenska v 20. storočí: „*Premena, ktorá nakoniec dospela až k postmoderne, nebola náhla a zmeny sa zakladali na pôdoryse predchádzajúcej etapy.*“²⁰

Ukazuje to aj história vzniku posledného bratislavského sídliska Dlhé diely. Rozkladajúce sa hospodárstvo, ako aj politický systém perestrojkového socializmu už nestíhal reagovať na čoraz intenzívnejšie tlaky na zmeny od architektov a plánovačov. Architekt Tibor Gebauer s kolektívom²¹ na projektovom ústave ŠPTU (Štátny projektový a typizačný ústav) vypracovali projekt *Experimentálneho obytného súboru v kopcovitom teréne*, ktorý mal zohľadňovať návrat k forme uličnej štruktúry, zmiešania funkcií a opätovnej diferen-

¹⁸ BUDAJ, Ján (ed.) *Bratislava nahlas*. Bratislava : SZOPK, 1987, s. 43.

¹⁹ MUSIL, Jiří a kol. *Lidé a sídliště*. Praha : Svoboda, 1985.

²⁰ DULLA – MORAVČÍKOVÁ 2002, s. 235.

²¹ Autormi urbanistického plánu boli Pavol Paňák a Jozef Chovanec. Na projektoch jednotlivých stavieb sa zúčastnili viaceré významné osobnosti dobovej slovenskej architektúry, ako napr. Vladimír Karfík, Jozef Lacko, Marián Marcinka, Ladislav Kušnir a ďalší. Pozri: GEBAUER, Tibor – PAŇÁK, Pavol. Experimentálny obytný súbor, Bratislava-Dlhé diely. In *Projekt*, 1979, roč. 21, č. 3, s. 28.

ciácie mestského priestoru na verejný a poloverejný. Projekt, ktorý vznikol už v závere 70. rokov 20. storočia, sa však nakoniec dostal do realizácie takmer až o desať rokov neskôr.

Z dôvodu ekonomických, ale aj dodávateľských problémov bol projekt prepracovaný v bratislavskom Stavoprojekte, pričom si dodávateľia vynútili použitie zaužívaných technológií výstavby.²² Architekti Eva Grébertová a Jozef Slíž sa napriek tomu pokúsili presadiť spomínané humanizačné a intenzifikačné stratégie, ktoré rezonovali vo vtedajšej architektonickej diskusii. Základným urbanistickým konceptom sa stalo formovanie bytových domov do uzavretých celkov vytvárajúcich „vnútrobloky“ či akési dvory – komponovanie jednotlivých kubických blokov zároveň malo sídlisku prinavrátiť uličnú štruktúru. Dôležitým prvkom celej kompozície malo byť kompaktné centrálné námestie. Pestrosť a odlišnosť jednotlivých objektov sídliska sa architekti snažili vyriešiť navrhovaním takzvaných „obohacujúcich prvkov“,²³ nových obmieňateľných prvkov navrhnutých pre konkrétne konštrukčné sústavy. Boli to predovšetkým rôzne vstupné atiky alebo škála lodžiových zábradlí, ktoré mali „humanizujúco“ odlišovať jednotlivé objekty sídliska.

Obr. 4: Fotografia vnútroblokového priestoru sídliska Dlhé diely tesne po jeho dostavbe. Zdroj: Archív architektúry ÚSTARCH SAV Bratislava.

²² Išlo o typové objekty P1.14 a P1.15, ktoré boli používané už pri výstavbe Petržalky. Bližšie pozri MORAVČÍKOVÁ – SZALAY – TOPOLČANSKÁ 2012.

²³ GRÉBERTOVÁ, Eva. Bytová výstavba na Dlhých Dieloch, Bratislava. In *Projekt*, 1990, roč. 32, č. 1, s. 16.

Obr. 5: Súčasný stav vnútroblokových priestorov pôvodnej zástavby sídliska Dlhé diely. Foto: Peter Szalay

Ak sa takýto spôsob zmeny architektúry sídlisk zdal len ich kozmetickou humanizáciou, intenzifikácia Dlhých dielov sa prejavila očividnejšie. Zastavané plochy tohto sídliska tvoria až 17,5 % celkového pozemku, pričom na prilahlom sídlisku Karlova Ves bolo zastavaných necelých 15 % plôch a v Petržalke len 8 %.

Obr. 5: Stret dvoch historických vrstiev sídliska na Jamnického ulici na Dlhých dieloch. Zatepl'ovanie je jedným zo súčasných nástrojov „humanizácie“ a zjednocovania architektonického výrazu sídliska. Foto: Peter Szalay

Obr. 6: Sídliisko Dlhé diely, centrum. Pôvodne plánované centrálné námestie je dnes prerušené súkromným pozemkom bytového domu na Majerníkovej ulici. Foto: Peter Szalay

Divoká privatizácia, divoké zahusťovanie

Napriek snahám humanizovať plánovanie sídlisk a výstavbu miest sa nezmenili zásadné spoločensko-politické východiská, ktoré v období socializmu podmieňovali mestské plánovanie. Takmer absolútne štátne vlastníctvo pôdy a nehnuteľností a centrálné plánované hospodárstvo krajín so socialistickým zriadením bolo kľúčovou podmienkou, odlišujúcou vývoj ich plánovania a výstavby miest od súdobého diania v štátoch s liberálnym kapitalistickým zriadením. Rovnostársky charakter plánovania výstavby bývania, ktorému „*chýbali klasické formy segregácie podľa príjmu*“,²⁴ bol významným faktorom zachovávajúcim sociálnu heterogénnosť obyvateľstva sídlisk a miest ako takých.²⁵ Táto heterogénnosť sídlisk bola po páde socializmu vnímaná negatívne, ako ilustruje aj názor sociológa Jána Pašiaka z roku 1991: „*Autoritatívny štát degradoval občana na púheho obyvateľa, štatisticky priemerovanú plánovaciú jednotku. Tento deformovaný vzťah sa najintenzívnejšie prejavil v prostredí sídlisk, ktoré sa ukázali ako menej vhodné pre vytvorenie rezidenčných spoločenstiev a komunit.*“²⁶

Privatizácia štátnych majetkov v Československu v 90. rokoch 20. storočia bola nevyhnutným krokom k prechodu centrálné plánovaného hospodárstva na trhové. Presun vlastníctva bytov zo štátneho do súkromného vlastníctva bol jednou z hlavných podmienok vzniku trhu s nehnuteľnosťami a zároveň aj stratégiou, ktorá mala podnietiť väčší záujem obyvateľov –vlastníkov bytov – o ich údržbu.²⁷ Privatizácia mala byť jedným z podnetov k premene spoločnosti ako takej.

Privatizácia sídliskových bytov, ktorá „*urobila z obyvateľov panelákov milionárov*“, ako povedal architekt Il'ja Skoček, však nepriniesla také rýchle spoločenské zmeny, ako predpokladali politické elity v 90. rokoch 20. storočia.²⁸ Individualizmus a voľné plánovanie sa stali jednými z charakteristických prístupov k plánovaniu mesta. V odbornej, ako aj v politickej sfére sa direktívne plánovanie sídlisk a vôbec kolektívny model bývania začali vnímať ako zlyhanie v plánovaní mesta, podobne ako sa to stalo v prípade spomínaného sídliska Pruitt-Igoe. Kolektívne vlastníctvo a neosobná „byrokratická“

---

²⁴ HÄUSSERMANN, Hartmut. From the Socialist to the Capitalist City. In ANDRUSZ, Gregory – HARLOE, Michael – SZELENYI, Ivan (eds.) *Cities after Socialism, Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*. Oxford : Blackwell Publishers, 1996.

²⁵ Segregácia v rámci plánovania socialistických miest sa prejavovala predovšetkým v oblasti prístupu k rómskym komunitám, ktoré boli umiestňované do bytov s nízkym štandardom v historických jadrách miest.

²⁶ Citované podľa MORAVČÍKOVÁ – SZALAY – TOPOLČANSKÁ 2012, s. 52.

²⁷ Ako uvádza Raymond J. Struyk: „*[B]ol tu konsenzus, že dať obyvateľom vlastníctvo ich bytov zvýši ich cit pre zodpovednosť za údržbu a obnovu spoločných priestorov v stavbách.*“ STRUYK, Raymond J. Housing Privatization in the Former Soviet Bloc to 1995. In ANDRUSZ – HARLOE – SZELENYI 1996, s. 193.

²⁸ Architekt Il'ja Skoček je jedným z autorov viacerých bratislavských sídlisk (sídlisko Podhradie alebo sídlisko Dúbravka). Architekt túto myšlienku vyslovil v rámci svojho príhovoru pri krste publikácie *Bratislava: Atlas sídlisk*, dňa 28. 10. 2011.

štátna či mestská správa sa stali symbolickými nositeľmi zlého životného prostredia sídlisk. Ťažko kontrolovateľný verejný priestor medzi domami, ktoré „*stratili svoju »lepšiu«, t. j. vonkajšiu a »horšiu«, t. j. vnútornú stranu*“, bol rovnako ako bytový fond ponúknutý na odpredaj.²⁹ Privatizácia plôch verejných priestorov sídlisk sa prirodzene stala jednou z hlavných stratégií transformácie a zlepšenia podmienok sídlisk. Hovorí o tom aj jediná širšie formulovaná stratégia rozvoja Bratislavy po roku 1989: „*[P]rincípom [urbanistickej kompozície] je vytváranie ponuky plôch pre uplatnenie požiadaviek trhu pri rešpektovaní limitov a rezervovaní plôch potrebných pre verejnoprospešné zariadenia a výhľadové zámery mesta.*“³⁰ Lokálne autority „traumatizované“ z autoritatívneho urbanizmu éry socializmu si po roku 1989 rýchlo osvojili liberálnu stratégiu regulácie „neviditeľnou rukou voľného trhu“.³¹ Rozvoľnený urbanizmus povojnových sídlisk, ktorý je charakteristickou súčasťou väčšiny československých miest, sa tak začína opäť zahusťovať. Čiastkové a individuálne riešenia aktuálnych „voľných“ plôch sídlisk už takmer 15 rokov premieňajú pôvodné komplexné plány sídlisk a zároveň menia sociálne zloženie ich obyvateľstva v prospech majetnejších vlastníkov.

Obr. 7: Zahustená štruktúra zástavby nového centra Dlhých dielov. Foto: Peter Szalay

²⁹ MUSIL 1985, s. 15.

³⁰ Stratégia rozvoja Hlavného mesta SR Bratislavy, 1998, II. 4. 2. Trendy rozvoja, http://www.bratislava.sk/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=700000&id_ktg=11006061&p1=11051440 (posledný náhľad 12. 3. 2014).

³¹ Ako sa píše v už citovanej Stratégii rozvoja Hlavného mesta SR Bratislavy: „*V podmienkach liberálneho trhového hospodárstva rozvoj a lokalizácia ekonomických aktivít na území mesta Bratislavy už sú a budú naďalej ovplyvňované alokačnými mechanizmami trhu.*“ In Stratégia rozvoja Hlavného mesta SR Bratislavy, 1998, II. 2. 1. Východiská, http://www.bratislava.sk/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=700000&id_ktg=11006061&p1=11051440 (posledný náhľad 12. 3. 2014).

Príkladom sídliska, ktoré je azda najviac atakované novou výstavbou, je už spomínané sídlisko Dlhé diely. Jeho výstavba bola prerušená až v roku 1995, teda v období, keď sa naplno začali prejavovať nové ekonomické a spoločenské premeny po páde socialistického zriadenia. Na tomto sídlisku sa zrealizoval takmer celý plán výstavby bytových domov, nepodarilo sa však už dokončiť výstavbu centrálného námestia, ktoré malo slúžiť ako obchodné a spoločenské jadro sídliska.

Takzvané Polyfunkčné pešie námestie, ktorého prvú etapu zrealizovali ešte do roku 1995, malo terasami otvárať výhľad zo svahu Devínskej Kobyly smerom na Dunaj a Rakúsko. Veľkorysý koncept, ktorý sa udržal v pláne Dlhých dielov už od ich prvých návrhov, však ukončením jednotne plánovanej výstavby územia upadol do zabudnutia. Architekt Peter Žalman v roku 1998 spracoval urbanistickú regulačnú štúdiu nedostavanej centrálnej zóny sídliska, no jeho projekt v mnohom poprel pôvodný koncept ukončenia centrálnej zóny sídliska. Realita výstavby v nasledujúcich rokoch však prekvapila aj samotného Žalmana. Na margo výstavby „centra“ Dlhých dielov povedal: *„Na prvý pohľad zaujímavé obytné objekty vytvárajú spolu úplne náhodné zostavy, chaotický urbanizmus. Každý objekt chce len pre seba dokonalý výhľad, orientáciu na Dunaj a slnko, navzájom si zavádzajú.“*³² Plánované verejné centrum Dlhých dielov sa stalo jednou z najhustejšie zastavaných častí mesta. Oproti husto zastavanej štruktúre samotného sídliska, ktorú sme už porovnávali vyššie, je nová centrálna časť takmer ešte o 12 % viac zahustená. To znamená, že plocha sídliska je zastavaná až na 31 %.

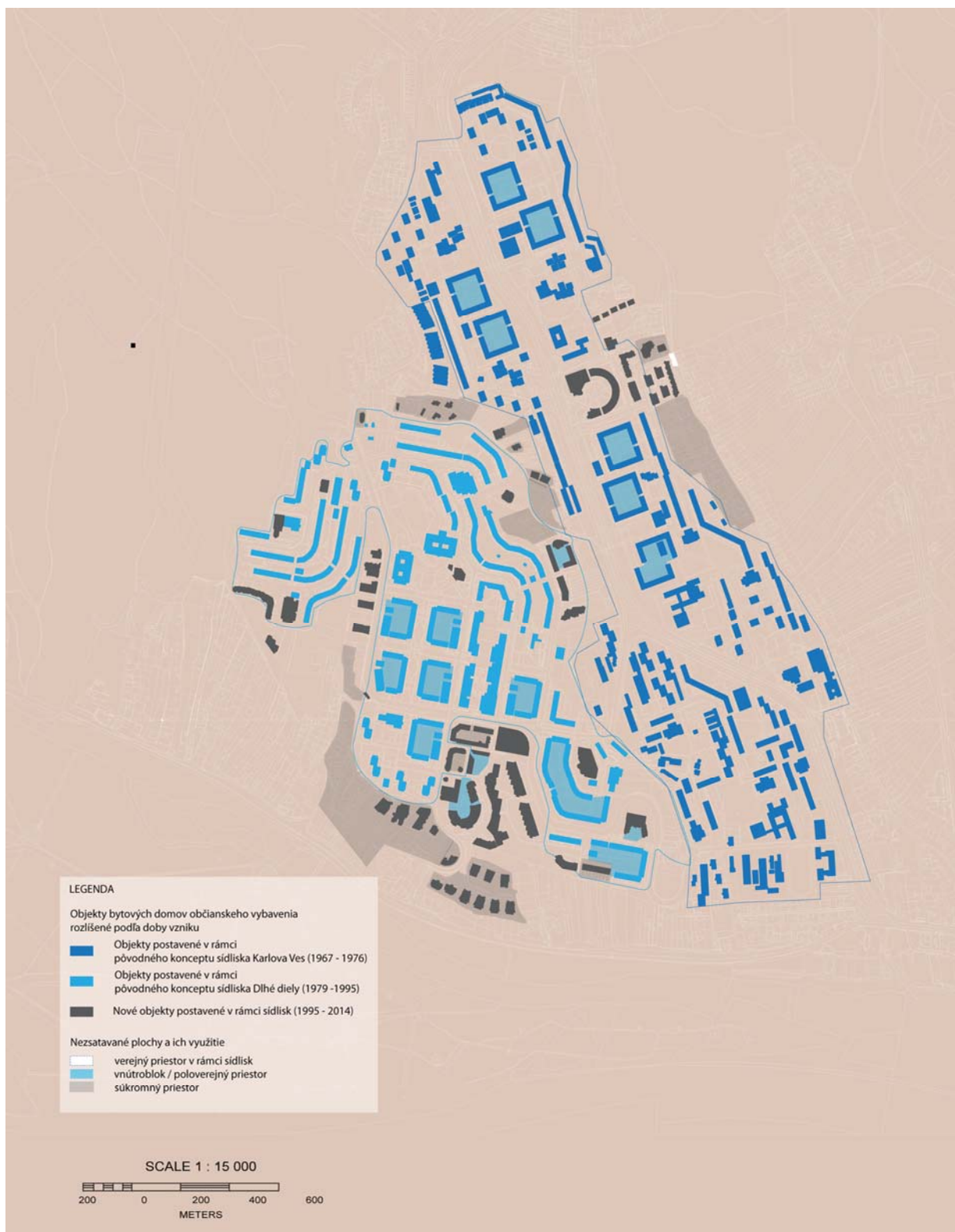
Živelnosť a „neplánovitosť“ v tejto časti sídliska Dlhé diely je vypuklým príkladom súčasnej praxe zahusťovania a vytvárania vnútroblokových súkromných a polosúkromných priestorov. Táto stratégia, charakteristická predovšetkým pre myslenie investorov a staviteľov, doteraz prebiehala živelne, bez silnejšieho vstupu či reakcie lokálnych politických autorít. Rovnako tomuto procesu prebiehajúcemu od raných 90. rokov chýbalo odborne a vedecky podložené hlbšie štúdium stratégie zahusťovania.³³ Nízka kvalita týchto nových, prehustených „urbánnych kaší“ opätovne nastoľuje otázku významu kolektívnej správy, regulácie, plánovania a finančnej dostupnosti obytných celkov v plánovaní mesta.

---

³² ŽALMAN, Peter. Dlhé diely Centrum – príbeh jedného sídliska. In *ASB*, 2007, <http://www.asb.sk/architektura/stavby/bytove-domy/dlhe-diely-centrum-pribeh-jedneho-sidliska> (posledný náhľad 12. 3. 2014).

³³ Za posledné obdobie však možno sledovať snahy investorov o vytvorenie odbornej platformy na presadzovanie ich záujmov v rámci mestského plánovania. Príkladom takýchto snáh je združenie Inštitút urbánneho rozvoja, ktorého poslaním je *„vytvoriť partnerský vzťah medzi verejnosťou, vládnyimi inštitúciami, samosprávami a developerským odvetvím“*. <http://www.iur.sk/sk/uvod> (posledný náhľad 23. 2. 2014). Ich aktivity dodnes najvýraznejšie reprezentujú odborné konferencie *Zahusťovanie* 18. apríla 2012 a *Ako zvládnuť zahusťovanie* 27. októbra 2013, na ktorých organizácii sa spolupodieľal Magistrát mesta Bratislava.

Obr. 8: Mapa sídlisk Dlhé diely a Karlova ves zobrazuje časové vrstvy výstavby jednotlivých častí sídlisk s ich verejnými, vnútroblokovými, či poloverejnými priestormi a súkromnými priestormi. Mapa ukazuje postupné zahusťovanie hromadnej bytovej výstavby a rozrastanie poloverejných a súkromných priestorov v rámci obytných zón vybranej oblasti po roku 1998. Autor: Peter Szalay

Súčasný návrat k cenovo dostupnému bývaniu ako nástroju plánovania mesta

Cenovo dostupné bývanie³⁴ je pojem starší ako moderný projekt sídlisk a v súčasnej architektonickej a urbanistickej praxi v západnej Európe je naň opätovne sústredený odborné a politicky motivovaný záujem. Keďže moderné štandardy sociálneho bývania (a teda aj tie súčasné) vychádzali z tých, ktoré boli sformulované už v prvých dvoch dekádach 20. storočia v prvých zákonoch regulujúcich bývanie v mestách (napr. amsterdamský Housing Act z roku 1901),³⁵ fenomén cenovo dostupného bývania ako dôležitého nástroja plánovania miest prežil rovnako krízu moderného, ako postmoderného projektu v architektúre a urbanizme v 70. až 80. rokoch. Radnice v Barcelone či Amsterdame v súčasnosti revidujú svoje plánovacie stratégie (v poslednom desaťročí 20. a prvom desaťročí 21. storočia príliš sústredené na verejný priestor a súkromné administratívno-obchodné projekty) a do popredia verejného záujmu stavajú znovu dostupné mestské bývanie ako sociálne dôležité rozhranie verejného a súkromného záujmu. Projekty ako IJburg (Amsterdam) či 22@ (Barcelona) sú v dnešnom plánovaní mesta zároveň podmienené zložito nachádzanou, ale nutnou spoločenskou dohodou mestskej samosprávy s odbornými inštitúciami a verejnosťou. Už nejde o monofunkčné obytné zóny v stroji mesta, ale o komplexné multifunkčné mestské štvrte, v ktorých hrá napríklad dotované bývanie pre mladé rodiny významnú strategickú úlohu. V priebehu často dlhoročného, avšak odborne vedeného politického a občianskeho diskurzu bývajú otvorene kritizované, resp. často pozastavené mestskými či celoštátnymi referendumami o ich zmysle a prínose pre mestá.

---

³⁴ Cenovo dostupné bývanie ako pojem má spektrum svojich európskych ekvivalentov používaných v rôznych obdobiach v odlišných spoločenských situáciách. V západnej Európe, napr. v Británii sa dodnes používa pojem z 50. rokov, tzv. *council housing*, keďže väčšina cenovo dostupného bývania bola plánovaná, realizovaná ako nájomné bývanie v bytoch vlastnených mestom. Popri ňom existuje pojem *social housing* súbežne od 60. rokov, keď boli veľké satelitné sídliská realizované štátnym programom ľavicových vlád. Aj keď sa tento sektor nehnuteľností po reforme Margaret Thatcherovej v 80. rokoch radikálne sprivatizoval, aj nové projekty tohto typu sa okrem názvov *social housing* či *affordable housing* nazývajú väčšinou *council housing*. Podobne sú cez developerské a stavebné spoločnosti, čiastočne vlastnené mestom, realizované projekty mestského bývania v Nemecku. Tu je kontinuita nájomného mestského bývania od vojnových sídlisk stavaných v priemyselných mestách, ako napr. Wolfsburg či jeho povojnový satelit Detmerode, stále neprerušovaná a podporovaná dotáciami, ktoré obyvateľom poskytuje štát či mesto. Španielsko štandardne – aj po kríze hypotekárnych trhov v roku 2008 – používa pojmy *vivienda de protección*, resp. *vivienda municipal*.

³⁵ „Zákon o bývaní z roku 1901 by sa dal v Holandsku považovať za prvý politický impulz k systémovému prístupu jednak k rozvoju bývania a zároveň plánovaniu mesta. Slovo zároveň má kľúčový význam. Synergia je stav, kedy sú spokojné všetky strany. Druhým kľúčovým slovom je motivácia. Telegraficky možno význam zákona zúžiť na princíp: mesto poskytovalo podporu, respektíve bolo zo zákona povinné garantovať hypotéku pre ľubovoľný subjekt, ktorý splnil podmienky zákona o bývaní. Pretože v Zákone o bývaní boli stanovené aj kľúčové nástroje pre rozvoj plánovaného mesta, boli spokojné všetky zúčastnené strany.“ Michal Kuzemenský, citát z komentára k publikácii v holandskom origináli: STISSI, Vladimir. *Amsterdam, het mekka van de volkshuisvesting: sociale woningbouw 1909 – 1942*. 010 Publisher, 2007. Uverejnené na akademickom blogu <http://kuzemenskysynek.blogspot.cz/2013/08/amsterdam-het-mekka-van-de.html> (posledný náhľad 10. 5. 2014).

Obr. 9: Projekt Ijburg, Amsterdam 1990s-2014. Ijburg je novým rozvojovým projektom, ktorý mesto Amsterdam legislatívne a infraštruktúrne plánuje od polovice 90. rokov. Týmto a inými projektmi tak reaguje Holandský štát na výskumy, že na prelome nultých a 10. rokov 21. storočia bude chýbať v Holandsku cenovo dostupné bývanie pre 1 milión obyvateľov. Kapacita nového už čiastočne obývaného satelitu s komplexnou mestskou štruktúrou má po dokončení prvej fázy v r. 2014 zahŕňať 18.000 bytových jednotiek pre 45.000 rezidentov rôzneho sociálneho statusu a 12.000 pracovných miest. Foto: Maria Topolčanská

Po tom, čo vlády a politické elity na Slovensku po politickej zmene v roku 1989 plne adoptovali vtedy už v Európe prekonaný britský thatcherovský model privatizácie do vtedy cenovo dostupného bývania garantovaného štátom, je dnes takmer úplná neexistencia tzv. mestského bývania u nás³⁶ aj zdrojom politickej a občianskej nedôvery v možné nové sociálne projekty tohto druhu.

S cieľom komplexnej dokumentácie a evaluácie začali moderný povojnový projekt sídlisk podrobne skúmať v ostatnej dekáde najmä autori z prostredia strednej a východnej Európy.³⁷ Jeho zlatý vek síce nastal koncom 50. a začiatkom 60. rokov v Európe takmer simultánne, úpadok vrcholiaci fyzickou deteriorizáciou obytných štandardov a spoločenskou stigmatizáciou sa vo východnej Európe z dôvodu izolácie spoločnosti významnejšie prejavil už spomínanou občianskou kritikou v 80. rokoch a po politickej

---

³⁶ Výnimkou, pokiaľ ide o spojenie kvalitnej mestskej politiky a kvalitnej architektúry v našom prostredí, bolo mesto Prešov. Mestom financované bývanie na zrekonštruovanom sídlisku bolo realizáciou projektu CMYK lokálneho ateliéru *zerozero* na základe víťazstva v architektonickej súťaži v roku 2005. Takéto mestské plánovanie sa stalo stredoeurópskym precedensom, ktorý však ďalšie mestá v rovnakej miere a kvalite realizácie v nasledujúcej dekáde na Slovensku už nenasledovali.

³⁷ Problematike povojnových sídlisk sa venuje napr. publikácia KULIC, Vladimír – MRDULJAS, Maroje – THALER, Wolfgang. *Modernism In-between. The mediatory architectures of socialist Yugoslavia*. Berlin : Jovis, 2012; alebo v našom kontexte MORAVČÍKOVÁ – SZALAY – TOPOLČANSKÁ 2012.

zmene v roku 1989 – teda takmer o dve dekády neskôr, ako zaznela odborná kritika autorov, ako napr. Tafuriho či Jencksa na prelome 60. a 70. rokov.

V prípade niektorých sídlisk v Británii, Francúzsku či v Nemecku už odborná evaluácia prebehla a na vrstve moderných sídlisk sa odborne a politicky plánuje a realizuje nová vrstva súčasného mesta. Projekty britského *brutalizmu*³⁸, ako napr. obytné vysokopodlažné veže v škótskom Cumbernauld (*Red Road Flats*), sa postupne prehodnocujú a od roku 2012 do roku 2014 prebieha plánovaná demolácia najmenej hodnotných objektov s najnižším štandardom. Podobne sa v roku 2012 v nemeckom Detmerode na základe architektonickej a krajinárskej súťaže pretransformoval súbor vysokopodlažných obytných blokov demontážou horných podlaží na menší zrekonštruovaný obytný súbor. Rovnaký typový projekt obytnej prefabrikovanej vysokopodlažnej veže *Tour Bois le Prêtre* zrealizovaný v Paríži aj v Berlíne začiatkom 60. rokov podstúpil dve rôzne formy plánovania cenovo dostupného bývania. Parížski architekti *Lacaton – Vassal* vďaka skutočnosti, že tamojšia obytná veža patrí mestu a byty sú nájomné, mohli významnejšie zasiahnuť do stavebnej podstaty objektu a premenili ho na bytový dom nového štandardu bývania, obkolesený presklenými predstavanými fasádami zimných záhrad a loggií. Naopak, berlínsky ekvivalent rovnakého moderného objektu podstúpil na základe projektu lokálneho ateliéru *Brenner – Jaschke* omnoho subtilnejšie zmeny pôvodných fasád, rešpektujúc pritom hodnoty pôvodného moderného projektu typového domu.³⁹

V súčasnosti na Slovensku chýba ideologický rámec na plánovanie a politické presadenie nových sociálne motivovaných verejných projektov, na ktorých sa v prípadoch nových mestských, a teda cenovo dostupných obytných zón (ako napr. IJburg v Amsterdame či pôvodné povojnové sídliská ako Detmerode v nemeckom Wolfsburgu) štandardne spájajú municipality s poloverejnými či súkromnými developerskými spoločnosťami. Rovnako absentuje pevné prevzatie odbornej a politickej zodpoved-

---

³⁸ Pojem brutalizmus sa rozšíril práve v súvislosti s radikálnymi projektmi obytných celkov architektonickej dvojice Petra a Alison Smithsonovcov v Británii koncom 50. a začiatkom 60. rokov. Pojem zaviedli do svojho manifestu architektúry vytváranej v betónovej materialite a umožňujúcej masám ľudí bývať kolektívne, zdieľať mesto ako štruktúru prekrytých betónových ulíc, nadchodov a pavlačí vznášajúcich sa nad automobilovým mestom pod nimi. I keď *brutalizmus* poukazuje na privilegovanú materialitu odhaleného, ničím neestetizovaného betónu, ako ho takmer ako doktrínu modernizmu zaviedol jeho už spomínaný francúzsky architektonický a urbanistický ideológ Le Corbusier už v 20. rokoch 20. storočia (*beton brut*) v začiatkoch modernistického projektu sídlisk, je významne chápaný aj ako synonymum pre radikálne a drsné prostredie, ktoré v Európe v povojnových rokoch prevládlo rýchlou a štandardizovanou výstavbou lacného bývania.

³⁹ Objekt nespravuje mesto, ale podobne ako v našom prostredí sociálne zložitejšie štruktúrované spoločenstvo vlastníkov bytov, ktoré samo iniciovalo spoluprácu s architektmi špecializujúcimi sa na obnovu moderných sídlisk a stavieb moderného hnutia.

nosti za plánovanie transformácie (inej než spomínanej formálnej – *humanizačnej a zahusťovacej*) či priamo plánovanie selektívnej asanácie nevyhovujúcich častí sídlisk a ich nahradenia novými komplexne plánovanými verejno-privátnymi projektmi, ktoré by ponúkali dostupný životný štandard širokej skupine občanov miest vo verejnom záujme.

Cituj:

SZALAY, Peter – TOPOLČANSKÁ, Mária. Dostupné bývanie ako ideologické rozhranie verejných a súkromných záujmov v plánovaní mesta In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 1, s. 127-145. ISSN 1337-6861.

...

Mgr. Peter Szalay PhD., historik architektúry a výtvarného umenia, absolvoval katedru Vedy o výtvarnom umení na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a doktorandské štúdium na Oddelení architektúry, Ústavu stavebníctva a architektúry SAV v Bratislave, kde od roku 2009 pôsobí ako vedecký pracovník. Venuje sa výskumu modernej architektúry medzivojnového a povojnového obdobia na Slovensku, predovšetkým problematike uchovania a sprostredkovania architektonického a urbanistického dedičstva skúmanej éry. Zároveň sa zaoberá aj kritikou súčasnej architektonickej tvorby. Je spoluautorom kolektívnej monografie *Modern and/or Totalitarian in the Architecture of the 20th Century* (Bratislava, 2013) a atlasu sídlisk Bratislavy *Atlas of Bratislava Mass Housing 1955- 1955* (Bratislava, 2011); je autorom štúdie Na prahu prekonania „socialistického“ mesta. In *Sociológia*, 2013, roč. 45, č. 4, s. 428-432.

Kontakt: usarszal@savba.sk

M. arch. Ing. arch. Maria Topolčanská, PhD., je absolventkou škôl architektúry FA STU v Bratislave a ETSAB UPC v Barcelone, kde sa v rokoch 1999 -2002 začala venovať architektonickej praxi aj teórii. V súčasnosti na Ústave stavebníctva a architektúry SAV v Bratislave skúma modernú a súčasnú architektúru. Na FA STU v Bratislave vedie medzinárodné semináre a workshopy zamerané na kontext súčasnej architektúry a urbánnej kultúry strednej a východnej Európy a experimentuje s formami vzdelávania v oblasti architektonickej tvorby a jej kritiky. Je spoluautorkou kolektívnej monografie *Modern and/or Totalitarian in the Architecture of the 20th Century* (Bratislava, 2013) a atlasu sídlisk Bratislavy *Atlas of Bratislava Mass Housing 1955- 1955* (Bratislava, 2011); je autorkou štúdie Identity Game – Actual Czech and Slovak Magazines as Travelogues. In *Architectural Design*, 2006, roč. 76, č. 5/6, s. 26-33.

Kontakt: usartopo@savba.sk